

τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων, χωρὶς τοὺς κομματισμοὺς καὶ τὴν δημοκοπίαν τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν ἐτῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἔχουν ὠριμάσει περισσότερο, ὥστε νὰ ὑποβληθοῦν εἰς κριτικὴν ἀμερόληπτον, δικαίαν καὶ γαληνὴν.

III

A'. Ἀρχαὶ καὶ χαρακτήρ τῶν διδασμάτων τοῦ *M. Weber*

1. Ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς θεωρίας τοῦ Max Weber συνίσταται εἰς τὸν ἀπόλυτον, τὸν ἀγεφύρωτον χωρισμὸν μεταξὺ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἔργου ἀποκλειστικῶς θεωρητικοῦ, καὶ τῆς πρακτικῆς ζωῆς μετὰ τὰς ἀξίας καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς. Ἐξετάζων ἱστορικῶς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν καθολικῶν σκοπῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας (ἢ ἐπιστήμη ὡς ἡ ὁδὸς πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ὄντος, ὡς ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀληθινὴν τέχνην, ὡς ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν φύσιν, ὡς ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ θεῖον, ὡς ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν εὐτυχίαν), καταδεικνύει, ὅτι ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη, κατηναγκασμένη εἰς τὸν νόμον τῆς εἰδικεύσεως (1) καὶ εἰς τὸν νόμον τῆς ἐπ' ἀπειρον προόδου (2), ἐργαζομένη ἐντὸς ἐνὸς πλαισίου προϊούσης νοησιοκρατίας, ἡ ὁποία δὲν συνίσταται εἰς τὴν χρῆσιν νοησιακῶν μόνον μέσων ἐρεῦνης (καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ζωὴν ἢ ἔμπνευσις εἶναι οὐσιώδους παράγων), ἀλλ' εἰς τὴν ἐκ τοῦ κόσμου ἐκβολὴν τῶν μαγικῶν δυνάμεων, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μας δώσῃ ἢ ἰδίᾳ, μετὰ τὰ ἰδικά της μέσα, μ' ἐπιστημονικὰς δηλαδὴ ἀποδείξεις, τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου της. Πολὺ ὀλιγώτερον εἶναι εἰς θέσιν νὰ μας ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐρώτημα *Τί πρέπει νὰ πράξωμεν*. Κάθε ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, προϋποθέτει προσκόλλησιν εἰς ἓνα ἰδανικόν, εἰς μίαν ἀξίαν τῆς ζωῆς, ἐνῶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα ὀδηγεῖ εἰς ἀναγνώρισιν μιᾶς πολυθείας ἀξιῶν συγκρουομένων πρὸς ἀλλήλας, μεταξὺ τῶν ὁποίων μ' ἐπιστημονικὰ μέσα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐκλογή. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἔργον προφήτου, ὀδηγητοῦ, πολιτικοῦ πάντως ὄχι ἐπιστήμονος. Εἶναι ἄρα πλάνη, καὶ πλάνη ὀλεθρία διὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς ἐπιστήμης, νὰ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν ἐπιστήμονα ὡς ἐπιστήμονα, καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, νὰ γίνῃ ὀδηγητὴς τῆς κοινωνίας εἰς τὰ φλέγοντα ζητήματά της καὶ νὰ ταχθῇ ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος ἐν ὄνομαι τῆς ἐπιστήμης. Διότι ἀπόλυτον διὰ τὴν ἐπιστήμην δὲν ὑπάρχει, ἐνῶ κάθε προτίμησις αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς ιδεολογίας ἀναχωρεῖ εἰς τὸ βάθος της ἀπὸ μίαν πίστιν πρὸς τὸ ἀπόλυτον.

Ὅχι πῶς δὲν ἐξετάζει καὶ ὁ ἐπιστήμων τὰς ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης

1) Τὴν περὶ εἰδικεύσεως συζήτησιν ὁ Weber θεωρεῖ ματαίαν. Τὸ ζήτημα ἔχει λυθῆ' εἴτε θέλομεν, εἴτε ὄχι, σήμερον μόνον μετὰ τὴν εἰδίκευσιν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιήσωμεν οἵανδήποτε οὐσιώδη πρόοδον.

2) Ἰδανικὸν καθ' ἐπιστημονικῆς ἐργασίας εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν συντόμως ν' ἀχρηστευθῇ παλαιουμένη.

ζωῆς. Ἄλλ' ἡ ἐξέτασις αὐτῶν, εἴτε ἱστορικὴ εἶναι, εἴτε συστηματικὴ, δὲν δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς κρίσιν μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἡ κρίσις προϋποθέτει ἓνα κριτήριον, ἓνα σκοπὸν ἐκ τῶν προτέρων τεθέντα, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ κριθοῦν αἱ ἀξίαι. Καὶ σκοποὺς δὲν θέτει ἡ ἐπιστήμη, τοὺς βλέπει ἡ ζωὴ.

Εἰς τὸν ἀγῶνα λοιπὸν τῶν ἰδανικῶν καὶ τῶν ἀξιῶν τὸ ἔργον τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι ἔργον ὁδηγητοῦ, ἀλλ' ἀντικειμενικοῦ διαφωτιστοῦ. Καὶ ἡ χρησιμότης τῆς δὲν εἶναι μικρά. Διότι:

α'.) μας προσφέρει ἀντικειμενικὴν περιγραφὴν ὅλων τῶν δυνατῶν ἀποψεῶν μὲ τὰς ἀπωτέρας τῶν προϋποθέσεις, τὸν ἀξιόλογικόν των χαρακτήρα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν των λογικὴν ἀκολουθίαν.

β'.) μας προσφέρει τὰ τεχνικὰ μέσα εἰς γνώσεις καὶ μεθόδους πρὸς πραγματοποίησιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς, ὅχι ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστημονικῶν κριτηρίων, θὰ θέσωμεν ἢ θὰ ἐκλέξωμεν.

γ'.) μας συνηθίζει νὰ βλέπωμεν καὶ τὰ ὀχληρὰ διὰ τὴν ἀποψίν μας γεγονότα καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου.

δ'.) μας παρουσιάζει καὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἀποτελέσματα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκλογῆς, ὅσα δὲν μας εἶναι ἐπιθυμητά, ὥστε νὰ ἐκλέξωμεν ἐν ἐπιγνώσει καὶ τῶν δυσαρέστων, ἀλλ' ἀναποφεύκτων συνεπειῶν τῆς ἐκλογῆς μας.

Ἡ ἐκλογὴ ὅμως, ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ εὐθύνη τῆς, δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' εἰς τὴν πρακτικὴν ζωὴν, ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συγχέεται πρὸς τὸν κόσμον τῆς θεωρίας (μὲ τὴν ἀρχαίαν τῆς λέξεως σημασίαν), εἰς τὸν ὁποῖον ὑπέρτατος νόμος εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ὅχι ἡ πίστις εἰς ἓνα ἰδανικόν.

2. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς μεταξὺ θεωρητικῆς ἀφ' ἑνὸς ἐξετάσεως τῶν ὄντων καὶ τῆς αἰτιώδους των συναφείας καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ κόσμου τῆς πρακτικῆς προτιμήσεως τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν ἀπολύτων ἀποφάσεων δὲν εἶναι τελείως νέος. Ὅπως παρετηρήθη ἤδη, εἶναι διαφορετικὴ μορφή τῆς θεμελιώδους διὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Kant διακρίσεως μεταξὺ τοῦ καθαροῦ λόγου (*reine Vernunft*), τῆς ἀπολύτως ἀντικειμενικῆς λογικῆς διανοήσεως, καὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου (*praktische Vernunft*), τοῦ κόσμου τῶν ἠθικῶν, θρησκευτικῶν, αἰσθητικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιῶν.

Ἀκόμη πλησιέστερος πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ M. Weber διακρίνει ὁ φιλοσοφικὸς κριτικισμὸς τοῦ Alois Riehl μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης, τῆς ξένης πρὸς πᾶσαν ἀξίαν καὶ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ ὄντος ἐστραμμένης, καὶ τῆς βιοτικῆς σοφίας (*Lebensweisheit*), ἣτις ἐγκλείει θετικὰς ἀξιολογικὰς κρίσεις καὶ εἶν' ἐστραμμένη πρὸς τὸ δέον, ὅχι πρὸς τὸ ὄν, δὲν εἶν' ἐπομένως καθαρὰ γνώσις, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρωπιστικὴ τέχνη τῆς καθοδηγήσεως τοῦ πνεύματος.

Ἄλλ' ὁ κατ' ἐξοχὴν πρόδρομος τῶν θεωριῶν τοῦ M. Weber, ἀγνωστος ὅχι μόνον εἰς ὄσους ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὄσους μετὰ τὸν Weber ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα, εἶναι ὁ Γάλλος ἠθικὸς φιλόσοφος

Γουσταῦος Belot. Εἰς ἓνα βιβλίον του ἐκδοθὲν τὸ 1907 μετὸν τίτλον *Études de morale positive Μελέται θετικῆς ἠθικῆς*, ἀξιόλογον καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως, ἐξετάζων ὁ Belot τὸ ζήτημα, ἂν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξὶς ἐπιστημονικῆς ἠθικῆς—διότι εἰς τὴν ἠθικὴν, ὄχι εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην, ὅπως ὁ Weber, περιορίζει ὁ Belot τὸ πρόβλημα—παρέχει τὴν σκεπτικὴν ἀπάντησιν, ὅτι τοῦτο εἶν' ἀδύνατον. Ἐκεῖνο ποῦ ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτύχη ἡ ἐπιστήμη, εἶναι μίᾳ τεχνικῆ ἠθικῆ (technique morale), μίᾳ πρακτικῆ τέχνῃ ἐνεργείας πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ σκοποῦ διὰ προσαρμογῆς τῶν καταλλήλων μέσων πρὸς τέλος ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόμων τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας. Ἄλλ' εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ σκοποῦ δὲν ἰσχύουν πλέον οἱ κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἀμεροληψία, κριτικὸν πνεῦμα, ἀντικειμενικότης, ἀνεξαρτησία σκέψεως, ἀλλ' ἡ καλὴ πίστις, ἡ εὐσυνειδησία καὶ ἡ τιμιότης. Δυνάμεθα βεβαίως ν' ἀποδείξωμεν λογικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς, ὅτι τὸ δεῖνα ἄτομον ὀφείλει νὰ ἐνεργήσῃ κατ' αὐτὸν καὶ οὐχὶ κατ' ἄλλον τρόπον, ἐφ' ὅσον θέλει νὰ πραγματοποιήσῃ τοῦτον τὸν σκοπὸν· ἀλλ' ὡς πρὸς αὐτοὺς τοὺς σκοποὺς τὸ ζήτημα τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ ψεύδους δὲν ἔχει θέσιν. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν τοὺς ἀνθρώπους νὰ θέλουν κάτι παρὰ τὴν θέλησίν των. Ἄλλως τε δὲν χρειάζεται διὰ τὴν δρᾶσιν νὰ εἶναι δικαιολογημένος ὁ σκοπὸς λογικῶς, οὔτε εἶναι τοῦτο δυνατόν, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη τῶν σκοπῶν· ἀρκεῖ νὰ τον θέτωμεν καὶ νὰ τον πιστεύωμεν ὡς τοιοῦτον.

3. Δὲν ἠμπορῶ νὰ βεβαιώσω, ἂν ὁ M. Weber εἴχε γνῶσιν τῶν θεωριῶν τοῦ Belot. Πάντως καὶ τούτου καὶ ἐκείνου αἱ θεωρίαι ἐρμηνεύονται πληρέστατα ὡς προερχόμεναι ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πηγὴν, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ θετικισμοῦ. Διότι θετικιστικὸν χαρακτῆρα ἔχει ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας πάσης μεταφυσικῆς ἢ τελολογικῆς ἀρχῆς, ἡ τεχνικὴ ἐκτίμησις τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, ὁ αὐστηρὸς ὀρθολογισμὸς, τὸ σχετικιστικὸν δόγμα τῆς πολυθείας τῶν ἀξιῶν καὶ ἄλλα. Ἄλλ' ὅσοι θεωροῦν τὸν M. Weber ὡς τὸν πρόμαχον τῆς θετικιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐπιστήμης—καὶ εἶναι ὅλοι, καθ' ὅσον γνωρίζω, ὅσοι ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ—παραγνωρίζουν τὰς διαφοράς, ποῦ τον χωρίζουν ἀπὸ τὸν θετικισμὸν τοῦ 19. αἰῶνος. Διότι εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ θετικισμοῦ ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἔντονος διαγραφὴ τῶν ὀρίων τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἡ ἐκβολὴ πάσης πίστεως εἰς τὴν εὐδαιμονιστικὴν ἀποστολὴν τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁμολογία ὅτι ἡ σημασία τῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν ζωὴν εἶναι δευτερεύουσα καὶ ἐξυπηρετικὴ ἀπλῶς τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ποῦ θέτουν ἡ θρησκεία καὶ ἡ πολιτικὴ, τὸ δίδαγμα ὅτι τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης ἔχουν, ἐν σχέσει πρὸς τὰ προϊόντα τῆς τέχνης, χαρακτῆρα ἐφήμερον καὶ παροδικόν, ἡ συντριβὴ τῆς προλήψεως, ὅτι πρόοδος τῆς ἐπιστήμης σημαίνει καὶ πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ὑπάρχει καὶ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ πεποίθησις ὅτι καὶ ἡ θέσις τῆς ἐπιστήμης εἶναι κάτι ιστορικῶς καθωρισμένον καὶ ὑποκείμενον εἰς μεταβολάς. Ὅλ' αὐτὰ ἀποδει-

κνύουν, ὅτι ὁ θετικισμὸς ἔχει ἤδη ἐσωτερικῶς ὑπερνικηθῆ ἀπὸ μίαν φιλοσοφικωτέραν, πολυμερεστέραν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς.

Καὶ ἂν ὁ Weber ἐκβάλλει, ὅπως καὶ οἱ θετικισταί, ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐπιστήμονος κάθε μεταφυσικὴν ἢ τελολογικὴν βᾶσιν, το κάμνει, ὅχι διότι πιστεύει, ὅπως ἐκεῖνοι, ὅτι αἱ μεταφυσικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἡ τελολογικὴ πίστις εἶναι προλήψεις, προωρισμένα νὰ σβήσουν κάποτε ἀπὸ τὸ ἰσχυρὸν φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἀλλὰ διότι ἀναγνωρίζει εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν αὐτοτέλειαν καὶ ἰδιοτυπίαν, διότι πιστεύει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι μία πλευρὰ μόνον, καὶ ὅχι ἡ σπουδαιότερα, τῆς δημιουργικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Weber, ποῦ ἐπερίμεναν καὶ ἠξίωναν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην νὰ γίνῃ ὁδηγητὴς καὶ προφήτης εἰς ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, συνεχίζουν πιστότερα τὸ πνεῦμα τοῦ θετικισμοῦ καὶ τὴν ἀνομολόγητον μεταφυσικὴν του, παρ' ὅσον ὁ Weber.

Β'. Κριτικὴ τῶν διδασμάτων τοῦ M. Weber

4. Εἰς τὴν κρίσιν τῶν θεωριῶν τοῦ Weber θὰ εἶμαι σύντομος. Ὀλόκληρος ἄλλως τε ἢ εἰσαγωγή μὲ τὴν ἀσυνήθη, ἀλλ' ἀπαραίτητον πρὸς κατανόησιν τοῦ ἔργου τοῦ ἀνδρὸς μακρηγορίαν τῆς, κατέδειξε, νομίζω, ἐπαρκῶς τὰς προσωπικὰς τοῦ μεταφράσαντος ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος. Δὲν χροειάζεται παρὰ συνοπτικῶς μόνον νὰ τὰς ἐπαναλάβω.

Οὐδεμίᾳ χωρεῖ ἀντίρρησης κατὰ τοῦ αὐστηροῦ χωρισμοῦ τῆς θεωρητικῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀξιολογικῆς ἀποφάσεως, τὴν ὁποίαν ζητεῖ ὁ Weber ἀπὸ τὸν ἐπιστήμονα, ἀπὸ ἀπόψεως ὑποκειμενικῆς. Ὁ προσερχόμενος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, εἴτε διὰ νὰ διδάξῃ, εἴτε διὰ νὰ διδαχθῆ τὴν ἐπιστήμην, δὲν πρέπει τίποτε ἄλλο νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν, παρὰ μόνον τὴν ἐπίγνωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ὅ ἐστιν, κατὰ τὴν πλατωνικὴν ἔκφρασιν· πρέπει ν' ἀδιαφορῆ διὰ τὰς πρακτικὰς συνεπειὰς καὶ τὰς συναισθηματικὰς ἀπηχήσεις τῆς ἐπιγνώσεως ταύτης, νὰ μὴ θέλῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ θυσιάσῃ, ὅτι ὁ λόγος ὡς ὀρθὸν καὶ ἀληθὲς του παρουσιάζει, εἰς ἐκεῖνο ποῦ θὰ ἦτο εἰς αὐτὸν ἢ τοὺς περὶ αὐτὸν εὐχάριστον ἢ χρήσιμον—τὸν τοιοῦτον θὰ ἐχαράκτιριζεν ὁ Πλάτων μὲ τὴν ἐκφραστικὴν λέξιν *μισόλογος*· πρέπει νὰ μὴ λησμονῆ, ὅτι τὸ δόγμα ἀπὸ τὴν γνῶσιν εἰς τὴν δρᾶσιν ἀνήκει ἔξω τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι, ὅστις ἐπιθυμῆσῃ νὰ το βάλῃ μέσα, θὰ βλάβῃ καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν δρᾶσιν. Διότι δρᾶσις (ἢ μὴ δρᾶσις) εἶναι πάντοτε μία μονομερὴς τῆς ψυχῆς στάσις, ἐνῶ προϋπόθεσις τῆς γνώσεως εἶναι τὸ νὰ θέλῃ τοῦλάχιστον κανεὶς νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ἀπομόνωσιν τῆς κομματικῆς ἢ ἀτομικῆς του ἀπόψεως. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀλοτελῆ διὰ τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς ἐπιστήμης ἀρθερον πίστεως ἢ ὑποχρέωσις καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἐρευναν ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰς προσωπικὰς ἢ κομματικὰς του συμπαιθείας ἢ ἀντιπαιθείας, ἀφοῦ τὸ ἔργον του εἶναι νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ διαφωτίσῃ, ὅχι νὰ πολιτεύεται.

Τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἔκ πρώτης ὄψεως αὐτονόητον καὶ ἀνάξιον μακρο-

τέρας δικαιολογίας. Καί ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλοῦν. Ὅχι μόνον εἰς τὸν ἐκνευρισμὸν τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν ἐτῶν· καὶ σήμερον ἀκόμη συναντᾶται εἰς εὐρύτερους ὅλον ἐκκύλους τῆς νεολαίας ἢ γνώμη (ἴσως ὅχι τόσο συνειδητὰ διατυπωμένη), ὅτι καθ' ἐπιστήμων κατὰ βάθος πολιτεύεται ἢ ὁ φ ε ί λ ε ι νὰ πολιτεύεται. Ἀναφέρω ὡς τὸν κυριώτερον ἐκπρόσωπον— ἀλλ' ὅχι καὶ τὸν μοναδικόν— τοιούτων θεωριῶν τὸν Μαρξισμόν, ὅστις ὅχι μόνον συνειδητὰ τοποθετεῖ τὴν ἐπιστήμην, οἴανδή ποτ' ἐπιστήμην, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὀρισμένης κοσμοθεωρίας, ὥστε νὰ διακρίνη μαρξιστικὴν ἱστορίαν, μαρξιστικὴν κοινωνιολογίαν, μαρξιστικὴν φυσικὴν, μαρξιστικὴν βιολογίαν, μαρξιστικὰ μαθηματικά κλπ., ἀλλ' ἀρνεῖται νὰ δεχθῆ, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐπιστημονικὴ ἐργασία χωρὶς πολιτικὴν ἢ ἄλλην κομματικὴν βάσιν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυγχάνουν οἱ Μαρξισταὶ καθε ὁ χ λ η ρ ὸ ν δι' αὐτοὺς γεγονός, καὶ τῶν φυσικῶν ἀκόμη ἐπιστημῶν, π.χ. τὸ ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἀρνοῦνται σήμερον τὴν δυνατότητα καὶ νὰ ἐρμηνευθῆ ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωὴ διὰ τῆς ὕλης καὶ μόνης. νὰ το ἐξουδετερώσῃ διὰ τὴν προσηλυτιστικὴν τῶν δρᾶσιν, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι αὐτὰ εἶναι πορίσματα τῆς (ἐπαράτου φυσικῶ) «ἀστικῆς» ἐπιστήμης— ὅσάκις δὲν προχωροῦν ἀκόμη περαιτέρω καὶ δὲν ἀποδίδουν εἰς τὸν ἐκθέτοντα τοιαῦτα πορίσματα ἐλατήρια ἐσχάτης ἰδιοτελείας. Καὶ τοῦτο μὲν θὰ ἦτο ἀπλῶς ζήτημα τακτικῆς κομματικῆς, ποῦ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μας ἀπασχολήσῃ ἐδῶ· σημασίαν ὅμως μεγάλην ἔχει ἡ διαπίστωσις τοῦ δόγματος (το ὁμολογοῦν φυσικῶ οἱ ὀλίγοι φωτισμένοι Μαρξισταί, ποῦ ἔχουν συνειδητοποιήσει μέσα των τὰς προϋποθέσεις τῆς ἰδεολογίας των), ὅτι καθ' ἐπιστήμη ὁ φ ε ί λ ε ι καὶ εἰς τὰ πορίσματά της νὰ εὐρίσκειται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτικῆς, εἶναι κατὰ βάθος πολιτικὴ καὶ ἔργον ἔχει νὰ δικαιολογῆ ἀπλῶς τὴν δρᾶσιν, τῆς ὁποίας ἀφρητρία εἶναι τὸ δόγμα καὶ ἡ πίστις.

δ. Βεβαίως κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ, ὅτι ὅλ' αἱ ἐπιστήμαι ἔχουν εἰς τὴν βάσιν των ὀρισμένας προϋποθέσεις μεταφυσικὰς ἢ τελολογικὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀπομακρυνθῶν. Καὶ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἔργον ἔχει ἡ φιλοσοφία ν' ἀποκαλύπτῃ, νὰ συνειδητοποιῆ, νὰ ἐλέγχῃ. Ἰδιαιτέρως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς λεγομένας νοολογικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ἀντικείμενον ἐρεύνης τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἔργα του. Ἐκεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἐρευνῶν ὑποκείμενον, μετέχει ἄρα ἐνεργῶς, συνδρῶν καὶ συμπάσχον, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ μελετήσῃ.

Ἐντεῦθεν καθ' ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἀναφερομένη εἰς τὸν ἄνθρωπον, εὐρίσκειται εἰς ἐξάρτησιν πρῶτον ἀπὸ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον καὶ τὴν πνευματικὴν μορφήν τῆς ἱστορικῆς καταστάσεως, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνεπτύχθη. Δι' αὐτὸ καὶ καθ' ἐποχὴ βλέπει διαφορετικὰ μίαν μορφήν ἢ μίαν περίοδον ἢ ἓνα ἔργον τοῦ παρελθόντος καὶ το ἐ ρ μ η ν ε ὑ ε ι διαφορετικά· ἀναλόγως τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς ἰδικῆς της ὑπάρεξως. Εὐρίσκειται κατὰ δεύτερον λόγον εἰς ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν εὐρύτητα καὶ τὴν ὀρι-

μότητα τοῦ ἐρευνητοῦ, ὅστις δὲν προχωρεῖ μόνον μὲ τὰ μηχανικὰ μέσα τῆς λογικῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ζώντανήν ἐντὸς τοῦ ἀντικειμένου, ὅπως ἕνας καλλιτέχνης. Καὶ τέλος ἐξαρτᾶται ἀπὸ ὠρισμένας θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ ἐρευνητοῦ, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζουν τὴν κατεύθυνσιν, ἰδίως τὴν θέσιν τῶν γενικωτέρων προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης του.

Ἄλλ' εἰς τοὺς περιορισμούς αὐτοὺς τῆς ἀπολύτου ἀντικειμενικότητος τοὺς ἀναποφεύκτους ἢ ἐπιστήμη ἀντιτάσσει τὴν ἀπόλυτον ἀντικειμενικότητα τοῦ ἐρευνητοῦ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦλάχιστον τῆς κατανοήσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ ἐρευνημένου, ἀντιτάσσει ἰδιαίτερος τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ἐφ' ὅσον μένει ἐπιστήμη, ἔχει ἴδιον νόημα καὶ ἴδιον προσορισμὸν ὑπεράνω τῶν προϋποθέσεων, καὶ ὅτι τὰς προϋποθέσεις ταύτας ὑποβάλλει ὑπὸ ἔλεγχον καὶ συζήτησιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τοῦ λόγου, ἐξασφαλίζουσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τῆς ἀμοιβαίας κριτικῆς τῶν διαφορετικῶν προϋποθέσεων καὶ τὸν ἀμοιβαῖον κολασμὸν τῶν ὑποκειμενικῶν μονομερειῶν.

Ἐξ ἄλλου αἰσθάνεται τοὺς περιορισμούς τούτους ὁ ἐπιστήμων ὡς μίαν ἑλλειψίν, μίαν ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ μετριάσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα, ὅπως εἶπα, διὰ τῆς ἀμοιβαίας κριτικῆς. Τὸ ν' ἀναχθῆ ὅμως ἡ ἀνθρωπίνη ἀτέλεια εἰς ἐπίσημον πρόγραμμα ἐπιστημονικῆς τακτικῆς, τὸ ὁποῖον πρέπει συνειδητὰ καὶ μετὰ πάθους νὰ πραγματοποιήσωμεν, ἀποτελεῖ αὐτόχρημα ἄρνησιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἀρχῆς.

Ἡ πραγματοποίησις τοιοῦτου προγράμματος θὰ ἐσήμαινε τὴν νίκην τοῦ ἀσιατικοῦ βαρβαρισμοῦ, ὅστις ἐρρῶθιμιζεν ὅλον τὸν θησαυρὸν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῶν γνώσεων καὶ τῆς τέχνης τῶν ἀσιατικῶν λαῶν σύμφωνα μὲ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ μονάρχου ἢ τὰ συμφέροντα τῆς ἱερατικῆς τάξεως, εἰς τὸν τρόπον ὥστε ἡ ἱστορία νὰ μεταβληθῆ εἰς ἀπαρίθμησιν κατορθωμάτων καὶ καυχησιλογιῶν. Ἀπὸ τὸν βαρβαρισμὸν τοῦτον ἀπήλλαξε τὴν Εὐρώπην ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ποῦ ἐκήρυξεν ὡς δόγμα της τὴν ἀῖτονομίαν τοῦ πνεύματος καὶ ὡς κανόνα της τὸ πλατωνικὸν λόγον διδόναι. Ὑπεράνω τῆς αὐθαιεσίας τῶν συμφερόντων ἰσοθετεῖ ὁ Ἕλληνας τὴν ἐλευθέραν ὑποταγὴν ὑπὸ τοὺς αἰωνίους, τοὺς ἀπολύτους νόμους τοῦ πνεύματος, ποῦ προστατεύουν τὸν ἐρευνητὴν καὶ ἀπὸ τῆς δουλοφροσύνης τὰς σκολιάς ὁδοὺς καὶ ἀπὸ τοῦ ἀκράτου ὑποκειμενισμοῦ τὰ μάταια πτερυγίσματα.

Τὸ ἴδιον ἑλληνικὸν πνεῦμα, κατισχύσαν μετὰ τὴν νέαν ἐπιδρομὴν τοῦ βαρβαρισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Βορρᾶ καὶ τὸν Μεσαίωνα, ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀνίθισιν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἶναι παρατηρητέον ἄλλως τε, ὅτι κανένα ἔθνος καὶ καμμία ἐποχὴ δὲν παρήγαγον εἰς τὰς φυσικὰς ἢ τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμιας κάτι τὸ παραμόνιμον καὶ πολυπλευρον, ἂν δὲν εἶχαν ὡς ἀφετηρίαν των τὸ ἑλληνικὸν δίδαγμα ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ δὲν εἶχαν ὡς ἰδανικὸν των τὸ πέταγμα πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν storia eterna τοῦ Benedetto Croce.

Ἐναντίον τοῦ διδάγματος τούτου ἁμαρτάνουν ὄχι μόνον, ὅσοι προγραμματικῶς κηρύσσονται ὑπὲρ τῆς πολιτευομένης ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ὅσοι δὲν ἔχουν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοεπιβολὴν καὶ τὸ ἠθικὸν σθένος νὰ συγκρατηθοῦν κατὰ τὴν διδασκαλίαν των ἀπὸ τὸ νὰ θέσουν τὴν ἐπιστημονικὴν των πείραν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν κομματικῶν πεποιθήσεων. Καὶ αὐτοὶ εἰν' οἱ περισσότεροι. Εἶναι ἴσος ζωτικά, ἴσος φλέγοντα τὰ ζητήματα τὰ κοινωνικά καὶ ἔθνικά, ποῦ χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εἶναι δύσκολον, εἰς ὅσους δὲν εἶναι ποτισμένοι μὲ τὸ πλατωνικὸν πνεῦμα τοῦ ἀληθινοῦ φιλοσόφου, νὰ μὴν ὑποπέσουν εἰς τὸν πειρασμόν, τὸν ἀνῆθικον καὶ ἀνανδρον πειρασμόν νὰ χρησιμοποιῶν τὴν θέσιν των πρὸς ἄγραν ὁπαδῶν. Ὁ φανατισμὸς των ἄλλως τε—πολλοὶ μάλιστα καυχῶνται δι' αὐτόν—τους ἔχει δέσει τὰ μίαια ἴσος σφικτὰ μὲ τὸ τυφλοπᾶννι τῆς μονομερείας, ὥστ' ἔχουν τὴν εἰλικρινεστάτην πεποίθησιν, ὅτι εἶναι πόρισμα' ἀπολύτου ἀντικειμενικότητος καὶ καθολικοῦ κύρους ὅ,τι ὁ δογματισμὸς των τους ὑπαγορεύει. Τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις παρασιωποῦν πολλάκις, ὅχι διότι δὲν θέλουν νὰ τὰς ἀναπτύξουν, ἀλλὰ διότι δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ τὰς ἀντιληφθοῦν κἄν. Ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν μὲ τὴν ἐμβρυώδη ἐπιστημονικὴν διανόησιν προτιμᾷ κανεὶς τοὺς ἐκ προγράμματος πολιτευομένους· ἔχουν τοῦλάχιστον συναίσθησιν τῶν πράξεών των καὶ τὴν εὐθύτητα νὰ τὰς ὁμολογοῦν.

6. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἓν ἄλλο ζήτημα πρέπει ὁ ἐπιστήμων νὰ ἐνστερνισθῇ πλήρως τοῦ Weber τὰς ἀπόψεις. Ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὸ Πανεπιστήμιον ἐπομένως, δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν εἰς ὅλα τῆς ζωῆς νὰ γίνῃ ὁδηγητῆς. Ἡ ὑπηρεσία, ποῦ προσφέρει πρὸς τὴν ζωὴν, εἶναι νὰ τὴν βοηθήσῃ νὰ βλέπῃ, ἀκόμη καὶ μὲ τὸν κίνδυνον ὁ διαφωτισμὸς αὐτὸς νὰ ματαιώσῃ ἢ νὰ παραλύσῃ τὴν δρασίαν. Τοιοῦτοι ὅμως καθαρῶς θεωρητικοὶ σκοποὶ δὲν συμβιβάζονται πρὸς διηνεκὴ ἢ ἀποκλειστικὴν ἐνασχόλησιν μὲ τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας, ζητήματα ποῦ ἀναφέρονται εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς κοινωνίας. Ὅχι μόνον διότι ἡ ἐξέτασις τοιούτων ζητημάτων, ἴσος ζωτικῶν καὶ διὰ τὸν διδάσκοντα καὶ διὰ τοὺς διδασκομένους, παρέχει μικροτέραν ἐγγύησιν ἀντικειμενικότητος, παρ' ὅσον τὰ ζητήματα τοῦ παρελθόντος· ἀλλὰ καὶ διότι μόνον τὰ περασμένα ἔχουν φθάσει εἰς ἓνα τέλος καὶ μίαν ὁλοκλήρωσιν. Διὰ τοῦτο καὶ παρέχουν τὴν δυνατότητα, εὐκολώτερα καὶ πληρέστερα νὰ συλλάβωμεν τὴν αἰτιώδη συνάφειαν τῶν γεγονότων, τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπισκόπησις. Ἡ κρίσις περὶ τοῦ χθὲς εἶναι ἢ κρίσις τοῦ θεωροῦντος, ἢ κρίσις περὶ τοῦ σήμερον εἶναι ἢ κρίσις τοῦ δρῶντος, λέγει σύγχρονος φιλόσοφος. Ἀποτελεῖ ἐπομένως παραγνώρισιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἢ διαρκῶς ἐπιρριπιτομένη κατ' αὐτοῦ κατηγορία, ὅτι εἰς τὰς ἱστορικές του ἐπιστήμας ἀσχολεῖται μᾶλλον μὲ τὸ παρελθὸν παρὰ μὲ τὸ παρὸν. Αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ κάμνη, ἐφ' ὅσον θέλει νὰ μένη ἐπιστημονικὸν ἴδρυμα. Ἄλλο ζήτημα τώρα, ἂν πρέπει συγχρόνως ν' ἀναχωρῇ ὁ ἐρευνητῆς πολλάκις ἀπὸ τοῦ παρόντος τὰς ἀνάγκας.

7. Ἀφ' ἑτέρου—καὶ ἐδῶ προσθέτω ἓνα περιορισμόν εἰς τὴν ἀπόλυτον

ἀποδοχὴν τῶν θεωριῶν τοῦ M. Weber—δὲν εἶναι δυνατὴ πάντοτε ἢ τελεία ἐκβολὴ τῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ὁ ἐπιστήμων, ποῦ θὰ ἐξετάσῃ, τί θὰ ἐπακολουθήσῃ, ἂν τεθῇ αὐτὸς ὁ σκοπός, καὶ ποῖα μέσα θὰ πρέπη νὰ χρησιμοποιηθοῦν, δὲν εἶναι δυνατὸν (οὔτ' ἐπιθυμητόν) νὰ μὴν εἰσέλθῃ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς συγκρίσεως τῶν μέσων καὶ τῶν αποτελεσμάτων πρὸς τὸν σκοπὸν ἢ, καὶ περαιτέρω, εἰς τὸ ζήτημα ἂν ὁ σκοπὸς εἶναι πραγματοποιήσιμος ἢ ἐπιδιωκτέος. Δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς τὸν ἱστορικὸν π.χ. τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας νὰ ἐξετάσῃ περιγραφικῶς μόνον τὰ ἔργα τοῦ Σολομοῦ καὶ τοῦ Π. Σούτσου, χωρὶς νὰ ἐκφέρῃ καὶ κρίσιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ποιητοῦ. Οὔτε εἶναι δυνατὸν ὁ ἐπιστήμων ἐξετάζων ἓνα ἔργον ἢ μίαν ἐποχὴν νὰ μείνῃ ἐσωτερικῶς τελείως ἀδιάφορος ἐνώπιον τῶν ἀξιῶν τούτων (1). Ὁ M. Weber δὲν ἀρνεῖται, ὅτι τοῦτο θὰ γίνῃ· ἀρνεῖται μόνον εἰς τὸν ἐπιστήμονα τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ τοιαύτας κρίσεις. Naί, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὁ Weber δὲν ἀπομονώνει τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ τὴν ζωὴν, ἐρωτᾶται, διατί δὲν θὰ πρέπη καὶ ὁ ἐπιστήμων νὰ τὰς ἐκφέρῃ, ἀφοῦ εἶν' ἀδύνατον ἐσωτερικῶς νὰ μὴν ἔχῃ καταλήξει εἰς ὠρισμένας ἀξιολογικὰς κρίσεις; Καὶ διατί νὰ μὴ δώσῃ ὁ ἐπιστήμων τὸ παράδειγμα μιᾶς νηφαλίας, ὅσον τὸ δυνατὸν ἀμερολήπτου κρίσεως καὶ εἰς τὰ καθαρῶς ἀξιολογικὰ προβλήματα;

Ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ θὰ εἶναι τεραστία· διότι θὰ προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπον, ὅστις ἔχει ζωηρὰν πάντοτε τὴν συναίσθησιν τῆς σχετικότητος κάθε ἀνθρωπίνης λύσεως καὶ τῆς πολυθεΐας τῶν ἀξιῶν, ποῦ παρουσιάζει ἢ ζωὴ, ἀπὸ ἄνθρωπον ὅστις θὰ προσεγγίσῃ—χάρις εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν του μόρφωσιν—περισσότερον παρ' ὅσον ἓνας ἄνθρωπος τῆς πρακτικῆς ζωῆς, εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀμερολήπτου, *sine ira et studio* ἐξετάσεως τῶν διαφόρων ἀπόψεων καὶ δὲν θὰ παραλείψῃ νὰ τονίσῃ, ποῦ σταματᾷ ἢ ἀντικειμενικὴ διαπίστωσις γεγονότων καὶ ποῦ ἀρχίζει ἢ ὑποκειμενικὴ κρίσις. Πιθανὸν ἢ ἀξιολογικὴ κρίσις νὰ μὴ περιλαμβάνεται πλέον ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης (εἶναι ζήτημα ὀνομασίας), ἀλλὰ θὰ εἶναι διὰ τὸν ἀληθινὸν ἐπιστήμονα κρίσις γενομένη ἐπὶ τῇ βίᾳ ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὅπως δὲν θὰ εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον τῶν κομμάτων καὶ τῆς πράξεως.

8. Ἀλλὰ καὶ ὁ χωρισμὸς, ποῦ κάμνει ὁ Weber μεταξὺ ἐπιστήμονος ἀπολύτως ἀντικειμενικοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ δημοκόπου ἀφ' ἑτέρου, ποῦ ἐπιδιώκει ν' ἀλιεύσῃ μὲ κάθε δημαγωγικὸν μέσον ὁπαδούς, εἶναι κάπως χονδρικός. Βεβαίως, ἐφ' ὅσον πρόκειται μεταξὺ τῶν δύο νὰ γίνῃ ἢ ἐκλογή, οὔδ' ἢ ἐλαχίστη ἀμφιβολία δὲν μένει, ποῦ κεῖται ὁ κίνδυνος. Ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ

1) Τὸ ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ καθώρισεν ἤδη ὁ πολὺς von Ranke: ποτὲ νὰ μὴν ἀφήσῃς τὸν ἑαυτὸν σου νὰ κυριευθῇ ἀπὸ τοὺς θρησκευτικούς ἢ πολιτικούς κομματισμούς, καὶ ὁμως νὰ μὴ περιπίπτῃς εἰς οἰανδήποτε ἀδιαφορίαν καὶ νὰ μὴ χάσῃς ἀπὸ τὰ μάτια σου τὰς αἰωνίας ἰδέας, ποῦ κινοῦν τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος.

ένος καὶ τοῦ ἄλλου τύπου ὑπάρχει ὁ τύπος τοῦ ἀληθινοῦ διδασκάλου, ὅστις μὲ σκληρὰν αὐτοκριτικὴν ἐξοικειώνει ἑαυτὸν καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν πειθανάγκην τοῦ λόγου, νὰ θεωροῦν ὀρθὸν καὶ πρέπον ὅ,τι ὁ λογισμὸς των ἀδέκαστος ἀποφαίνεται ἀπὸ ἀντιπαθείας καὶ συμφέροντα, νὰ ἔχουν πλήρη συναίσθησιν τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ νὰ εἶν' εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ὠραιότεραν εὐτυχίαν τοῦ διανοουμένου ἀνθρώπου, ὅπως τὴν διατυπώνει ὁ Goethe: τὸ ἐξερευνητὸν νὰ ἔχῃς ἤδη ἐρευνήσει, τὸ ἀνεξερευνητὸν γαλήνια νὰ λατρεύῃς.

Παρόμοιος διδάσκαλος, ποῦ θὰ ἐπιδιώκῃ ὄχι ν' ἀρέσῃ, ἀλλὰ νὰ ὠφελήσῃ, θὰ αἰσθάνεται, ὅτι κάθε δημοκοπία εἶν' ἀσέβεια ἐναντίον τῆς ἀληθείας καὶ ἀσέβεια ἐναντίον ἐκείνων, ποῦ θέλει νὰ διαφωτίσῃ. Θὰ αἰσθάνεται ὅμως ταυτοχρόνως τὸν ἑαυτὸν του στενὰ συνδεδεμένον μὲ τὰ προβλήματα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος—ὄχι τὰ ἐφήμερα τῆς μόδας καὶ τοῦ δημοσιογραφικοῦ θορύβου κυματάκια, ἀλλὰ μὲ τὸ βαθὺ καὶ πλατὺ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς του καὶ θὰ ζητήσῃ ἀπέναντι τοῦ ρεύματος αὐτοῦ νὰ ἐκφέρῃ τὰς γνώμας του, ποῦ δὲν εἶναι πάντοτ' ἀνάγκη, οὔτε τιμητικὸν νὰ συμπίπτουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ρεύματος. Καὶ δὲν θὰ εἶναι τόσοσὸν ἡ προσωπικὴ του γνώμη, τὸ περιεχόμενον τῆς, ποῦ θὰ ἔχῃ τὴν μεγάλην ἀξίαν. Θὰ εἶναι ὁ τρόπος, ποῦ θὰ καταλήξῃ εἰς αὐτήν, ὁ τρόπος ποῦ θὰ τὴν διατυπώσῃ, τὸ ἦθος, μὲ τὸ ὁποῖον θ' ἀντικρίσῃ τὰς ἀντιθέτους ἀπόψεις. Διότι καὶ εἰς τὴν διανόησιν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν, ὑπάρχουν μέσα μας δύο ἐγῶ: Ὅπως εἰς τὴν ἠθικὴν τὸ ἐγὼ τὸ ταπεινότερον, τὸ φίλαυτον καὶ ἐθελότυφλον, συγκρούεται πρὸς τὸ φωτισμένον, τὸ πλατὺ ἐγὼ τῆς καλλιεργημένης ψυχῆς, ἔτσι καὶ εἰς τὴν σκέψιν τὸ ἐγὼ τοῦ ἐξανθρωπισμένου ἐρευνητοῦ, ποῦ φωτίζει ἔστω καὶ μία ἀκτίς ἀπὸ τὸν μεγαλόχαρον ἥλιον τῆς πλατωνικῆς πολιτείας, ἀντιτίθεται καὶ συγκρούεται πρὸς τὸ κατώτερον ἐγὼ τοῦ ἀπαιδευτοῦ (1), ποῦ ἐνδιαφέρεται περισσότερο διὰ τὸ δόγμα παρὰ διὰ τὴν σκέψιν, ποῦ κολλᾷ εἰς μερικὰ ἀπλοϊκὰ καὶ μονόπλευρα διδάγματα μὲ τὸ πάθος καὶ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις φοβεῖται καὶ ἀδυνατεῖ ἐλεύθερα νὰ πλεύσῃ ἢ νὰ πετάξῃ, ἀνοίγων τὸν δρόμον του μόνος του, μέσα εἰς τὸ πλατὺ τὸ πέλαγος τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος.

Ἐνῆς τοιοῦτος διδάσκαλος, μὲ δυνατὸν τὸ ἀνώτερον διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν του ἐγὼ, δὲν θὰ ζητήσῃ νὰ μετρήσῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἰδεῶν του μὲ τὸν ἀριθμὸν τοῦ κοπαδιοῦ, ποῦ θὰ σύρῃ ὀπίσω του, οὔτε θὰ θεωρήσῃ ἐκείνους μαθητὰς του, ὅσοι δουλικώτερα καὶ ἀναλλοίωτα ἐπαναλαμβάνουν τὰς προσωπικὰς του γνώμας. Μαθητοὶ του θὰ εἶναι ὅσοι συνήθισαν, ὅπως αὐτὸς καὶ δι' αὐτοῦ, εἰς τὸ νὰ ἔχουν ἄγρυπνον τὸ βλέμμα

1) Μεταχειρίζομαι τὸν ὠραῖον χαρακτηρισμὸν τοῦ Πλάτωνος: καὶ γὰρ ἐκεῖνοι (οἱ ἀπαιδευτοὶ δηλαδὴ) ὅταν περὶ του ἀμφισβητῶσιν, ὅπη μὲν ἔχει περὶ ὧν ἂν ὁ λόγος ἦ, οὐ φροντίζουσιν, ὅπως δέ, ἂ αὐτοὶ ἔθεντο, ταῦτα δόξει τοῖς παροῦσιν, τοῦτο προθυμοῦνται.

πρὸς κίθε τι γύρω των, ἀκοίμητον τὸν ἔλεγχον ἐναντίον παντὸς δογματικοῦ ὕπνου μέσα των, ὅσοι ἀκολουθοῦν καὶ σέβονται, ὅπως αὐτός, τὸν κώδικα τῆς τιμῆς τοῦ διανοοῦμένου ἀνθρώπου, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλοτε ὠμίλησα (1), ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλει σεβασμὸν ἐσώψυχον πρὸς τὰς γνώμας καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀντικάλου. Θὰ ἔχη ἄλλως τε ἀντιληφθῆ ὁ διδάσκαλος αὐτός, ὅτι ἡ ἀληθινὴ πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι μονωδία μιᾶς ἀπόψεως ἐπ' ἀπειρὸν συνεχιζομένη, ὅπως εἰς τοὺς ἀνατολίτικους ἀμάνεδες, ἀλλ' ἀρμονία πολύηχος καὶ πολύφωνος διαφοροεικῶν εἰς ὀξύτητα, ἔντασιν καὶ ποιὸν ἀπόψεων. Μέσ' ἀπὸ τὴν ἀρμονίαν αὐτὴν θ' ἀνακαλύπτει ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος, οἷανδὴποτε προσωπικὴν κατεύθυνσιν καὶ ἂν ἔχη, ἐκεῖνο ποῦ παρουσιάζει κίθε ἀνωτέρα διαλεκτικὴ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ φιλοσόφου: τὸ ἐν διαφέρον ἐαυτῷ (2).

Ὅπως βλέπει κανεῖς, τὸ πρόβλημα τοῦ Weber (3), ἓνα πρόβλημα ἀρχῶν καὶ μεθόδων, κατέληξε νὰ γίνῃ πρόβλημα προσωπικοῦ τάκτ καὶ προσωπικοῦ ἠθους. Καὶ δὲν εἶναι παράδοξον. Κάθε ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ μιᾶς ἀντινομίας, κάθε σοβαρὰ προσπάθεια ἀνωτέρας συνθέσεως θὰ καταλήξῃ ἄργα ἢ γρήγορα εἰς τὴν μόνην πραγματικὴν σύνθεσιν, ποῦ μας παρουσιάζει ἡ ζωὴ, τὴν προσωπικότητα. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μας ἀπεκάλυψεν ὁ Πλάτων, ὅταν ὡς ἀφετηρίαν καὶ κέντρον καὶ φορέα τῆς φιλοσοφίας του τοποθετεῖ ὄχι ἓνα δόγμα, ἀλλ' ἓνα πρόσωπον, τὸν Σωκράτην. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο μας ἀποκαλύπτει ὁ Πλάτων μὲ τὸν Σωκράτην, τὸ ἀκήρατον αὐτὸ πρότυπον τοῦ μοναδικοῦ, τοῦ ἰδεώδους διδασκάλου: ὅτι ἡ ἄρσις τῆς ἀντινομίας τοῦ Weber, ὅπως καὶ κάθε ἀντινομίας μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ κόσμου τῆς διανοήσεως εἶναι δυνατή, ὅτι ὁ δρόμος πρὸς τὸ ἀληθές, πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ πρὸς τὸ ὠραῖον εἶναι ἓνας καὶ μόνος, καὶ ἕως νομίζῃ ὁ κόσμος, πῶς χωρίζονται ἢ διασταυρῶνονται. Εἶναι ὁ δρόμος, ποῦ ὠνόμασεν ὁ Πλάτων μὲ τὴν ὠραίαν, τὴν ἀπερίφραστον εἰς τὴν πρωταρχικὴν τῆς σημασίαν λέξιν *φιλοσοφία*. Εἶναι ὁ δρόμος, ποῦ ἔδειξε καὶ ἐβάδισεν ὁ Σωκράτης μὲ τὴν ἔρευναν καὶ τὸν ἔρωτά του, μὲ τὴν ζωὴν του καὶ μὲ τὸν θάνατον. Εὐτυχής, ὅστις τον εὔρεν· εὐτυχέστερος, ὅστις δύναται νὰ τον ἀκολουθήσῃ. . .

1) Εἰς τὸ περιοδικὸν *Μελέτη-Κριτικὴ Α'* (1932) τεῦχος 4 σελ. 19—23. Εἰς τὸ ἴδιον περιοδικὸν σελ. 23—26 θὰ εὔρη ὁ ἀναγνώστης ἓνα συγκεκριμένον παράδειγμα τῆς μαρξιστικῆς ἀντιλήψεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐπιστήμη εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι πολιτικὴ.

2) Πρὸβλ. περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ὅσα ἐξέθεσα εἰς τὴν ὁμίλιαν μου *Πλατωνικὸς Εὐαγγελισμὸς* (Ἀθήναι 1932).

3) Βλ. καὶ Δ. Καλιτσουνάκη, «Ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας», 1930 σελ. 298 κ. ἄ. Πρόσθεσε καὶ ὅσα περὶ τῶν διαφορῶν τύπων ἐξουσίας λέγει ὁ Π. Κανελλόπουλος εἰς τὸ λαμπρὸν βιβλίον του *Ἡ Κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας* (Ἀθήναι 1932) καὶ εἰς τὰ πολυγραφημένα μαθήματά του *Περὶ συστηματικῆς κοινωνιολογίας*.